

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Gislaveds kyrkogård

*Båraryds socken i Gislaveds kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: Robin Gullbrandsson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Lena Sletteberg

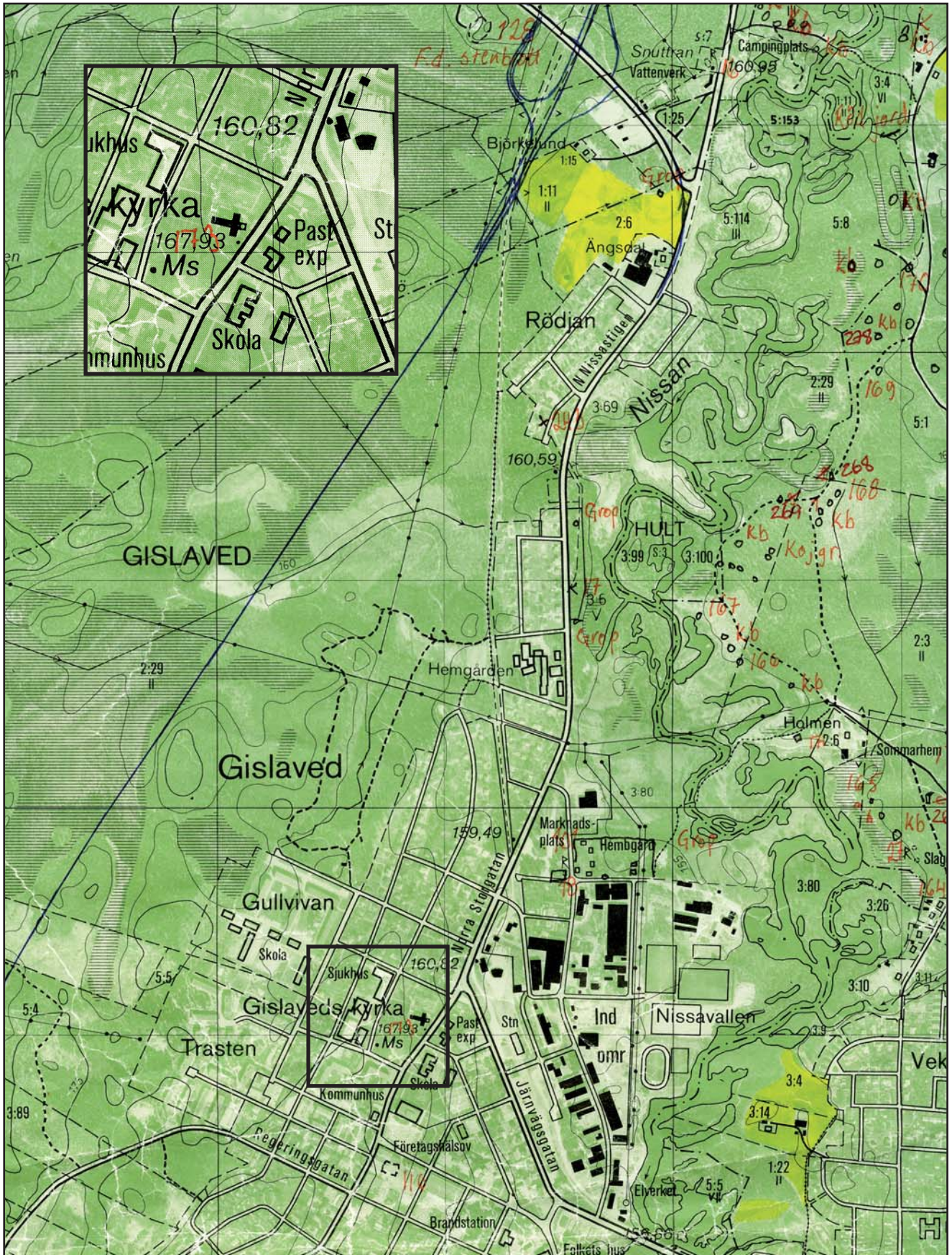
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	5
Bakgrund	5
Syfte	5
Inventeringens uppläggning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	7
Sammanfattande beskrivning	9
Gislaveds kyrkogård	10
Kyrka och kyrkomiljö	10
Kyrkogårdens historik	11
Händelsehistorik	12
Beskrivning av kyrkogården idag	14
Allmän karaktär	14
Omgärdning	14
Ingångar	14
Vegetation	14
Gångsystem	15
Gravvårdstyper	15
Ekonomibygnad	15
Beskrivning av enskilda kvarter	16
Kvarter A	16
Allmän karaktär	16
Gravvårdstyper	16
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	17
Kvarter B	18
Allmän karaktär	18
Gravvårdstyper	18
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	19
Kvarter C	19
Allmän karaktär	19
Gravvårdstyper	19
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	20
Kvarter H, U, J och AB	20
Allmän karaktär	20
Gravvårdstyper	21
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	21
Kvarter AN	22
Allmän karaktär	22
Gravvårdstyper	22
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	23
Kulturhistorisk karakterisering av kyrkogården som helhet	24
Att tänka på i förvaltning av kyrkogården	25
Referenser	26
Arkiv	26
Tryckta källor	26
Tekniska och administrativa uppgifter	26

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Gislaved 6D 1c 1992.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör samtliga till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdar och begravningsplatser, även sådana som har tagits ur bruk. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygds litteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representant från Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, ibland manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 har många landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgårdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

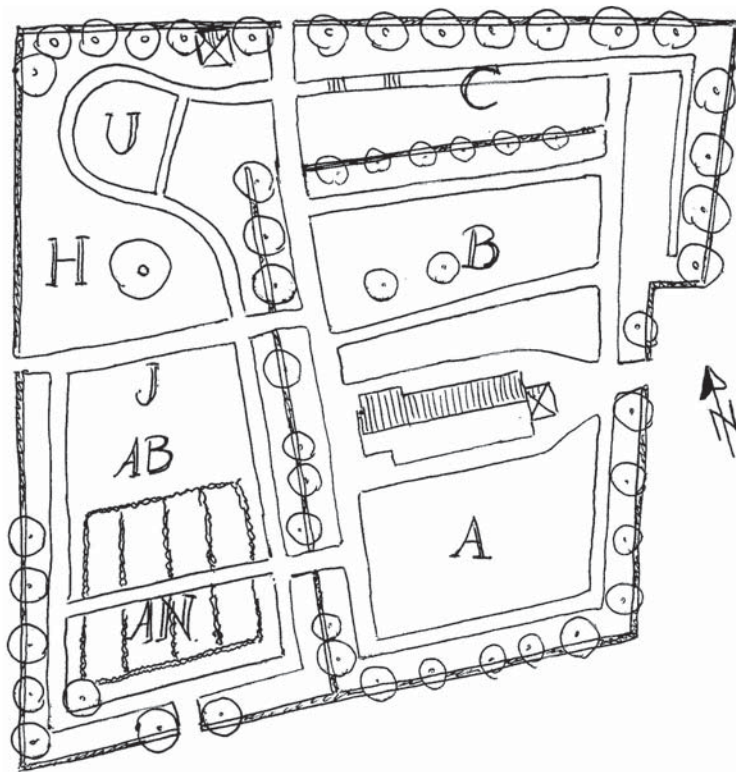
Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgårdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

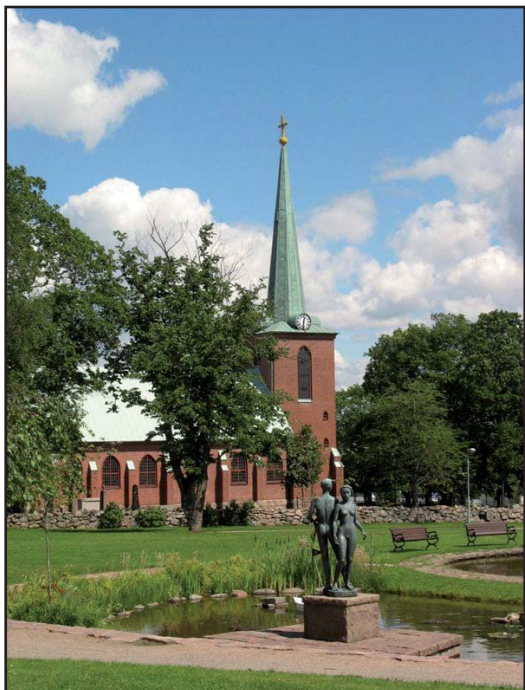
På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Gislaveds kyrkogård anlades 1880 och har utvidgats i flera omgångar. Den äldsta delen utgör en väl sammanhållen enhet kring kyrkan med drag av traditionell landsortskyrkogård genom kallmurar, grusgångar och trädkrans. Där finns ett rikt bestånd av äldre gravvårdar, somliga med bevarad inhägnad. Åt nord och nordväst är en utvidgning från 1935, ritad av Kooperativa förbundets arkitekt Dag Ribbing, vilken även ritat många offentliga byggnader i samhället. Utvidgningen har dels en stram terrasserad del och dels en för tiden ovanligt modern asymmetrisk del med rundade former kring en urlund. Den sista utvidgningen skedde 1947 åt sydväst och har en typisk efterkrigstida karaktär.

Planritning av Gislaveds kyrkogård, utförd av författaren efter befintligt kartmaterial.

Gislaveds kyrka och kyrkogård från Kyrkparken, ursprungligen marknadsplats.

Gislaveds kyrkogård

Kyrka och kyrkomiljö

Samhället Gislaved ligger i sydöstra delen av Båraryds socken, invid Nissan. På platsen har sedan medeltiden funnits en större by. Två gånger om året hölls en välbesökt marknad i byn, en tradition som varat in i vår tid. Läget var kommunikationsmässigt gott med den gamla Nissastigen och landsvägen mellan Värnamo och Borås. Fallen i ån hade nyttjats sedan medeltiden. 1740 anlades ett järnbruk på andra sidan Nissan i Anderstorps socken, vilket sedermera kom att bli Gyllenfors bruk. Efter bruksdöden under 1800-talets slut kom bruket att köpas upp av Svenska gummiaktiebolaget 1896, vilket startade en gummifabrik på platsen. 1927 övergick denna i Kooperativa förbundets ägo. I KF:s regi expanderade verksamheten kraftigt och fick stor betydelse för orten. 1901 hade Gislaved via en bibana anslutits till Halmstad – Nässjö järnväg och 1927 kom en anslutning till Borås – Värnamo järnväg. Redan 1904 hade Gislaved utsetts till municipalsamhälle och blivit det nya centrumet i socknen. Flera små industrier hade växt fram kring stationen. 1948 avsågs Gyllenfors municipalsamhälle från Anderstorps socken och slogs samman med Gislaved till en köping.

1880 hade Gislaved fått en egen begravningsplats, på vilken ett kapell uppfördes 1906, benämnt Båraryds kapell. 1921 blev Båraryd eget pastorat från att ha varit annex till Villstad. Kyrkoherden stationerades i Gislaved. 1951 ändrades församlingsnamnet från Båraryd till Gislaved och det om- och tillbyggda kapellet blev huvudkyrka.

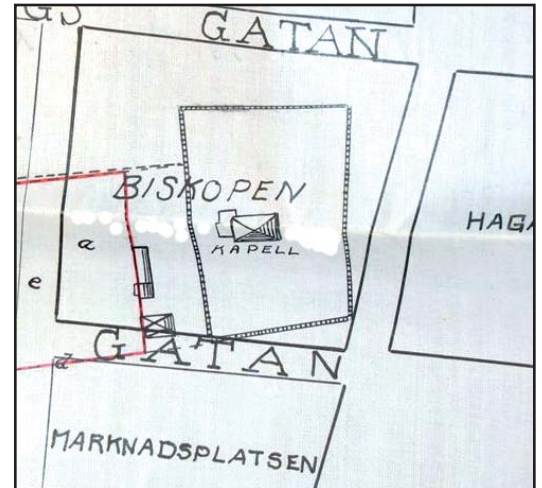
Kyrka och kyrkogård ligger på den nordöstra änden av den höjdrygg som utgör Gislaveds centrum. Söder om kyrkogården breder Kyrkparken ut sig med damm och bronsstaty av Axel Wallenberg. Tidigare var denna yta marknadsplats. I slänten öster om kyrkogård och park ligger församlingshemmet i tegel från omkring 1970 med brant sadeltak täckt av glaserat tegel, pastorsexpeditionen i två våningar från 1950-talet med fasadtegel och flackt plåttak samt folkskolans stora tegelbyggnad från omkring 1900. Söder om parken ansluter hyreslängor och kommunhuset i betong. På höjden i väster ligger vårdcentral och i norr breder ett villaområde ut sig. Rätvinkligt utlagda gator begränsar kyrkogården på alla sidor utom den södra. Kyrkan är uppförd i rött tegel 1906 som ett nygotiskt kapell med takryttare. På grund av samhällets expansion förlängdes långhuset 1935 och försågs med ett traditionellt, spirkrönt, torn.

Kyrkogårdens historik

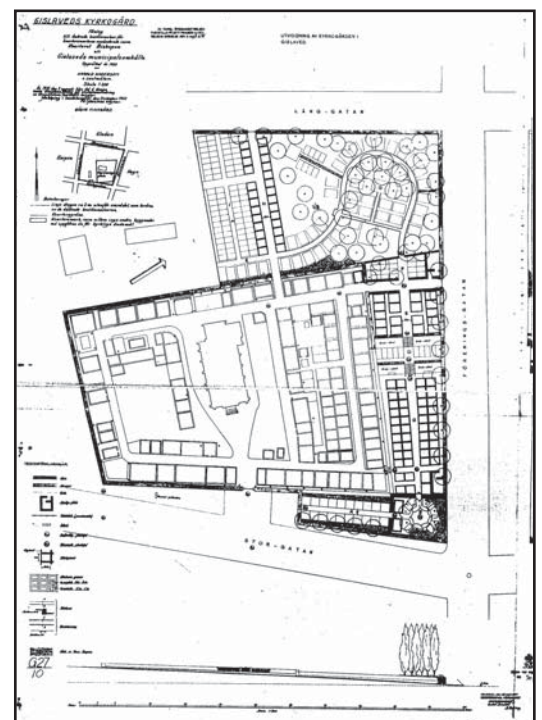
1879 ansökte friherre A F Kruse med flera medlemmar av Gislaveds rote att få anlägga en särskild begravningsplats åt invånarna där. Detta p.g.a. de besvärliga kisttransporterna till Båraryd. Till ändamålet donerades den gamla kronoladuträdan. 1906 utvidgades kyrkogården åt norr i samband med kapellbygget. Marken donerades huvudsakligen av Svenska Gummifabriks AB. Anläggningsarbetena leddes av A J Magnusson och inbegrep planteringar. 1912 uppges plantering och ”renovering” av träd på kyrkogården.

1935 genomfördes en ny utvidgning av kyrkogården åt norr och delvis åt väster fram till de fastställda gränserna för kvarteret. För projekteringen svarade arkitekt Dag Ribbing vid Kooperativa förbundets arkitektkontor. Marken som utgjorde ett gammalt grustag donerades av byalaget och gummifabriken. Muren kring den befintliga kyrkogården sparades med undantag för några genombrytningar och viss omläggning. Kring de nya delarna anlades en ny stenmur, utom längs södra sidan av västra utvidgningen där ett provisoriskt trästaket uppsattes. På sikt skulle hela ytan väster om befintliga kyrkogården tagas i bruk. Innanför muren planterades almar. Arbetena leddes av grundläggare Herman Johansson och resultatet beskrevs i pressen som en ”mönsterkyrkogård för småländska förhållanden”. Ribbing hade upprättat diverse förslag på föreskrifter för gravarna i de olika kvarteren, exempelvis skulle vårdarna i öster vara hällar eller resta stenar med en maxhöjd på 120 cm, i den mellersta delen skulle gravarna ha grusyta med häckinramning, på den terrasserade delen i väster ha gravkulle med en maxhöjd av 90 cm på vårdarna. Genomgående skulle polerade stenytor undvikas. Det är idag oklart i hur stor utsträckning man tog fasta på förslagen. I ett brev till kyrkoherden 1944 klagade nämligen Ribbing över att ”den hittills så vackra anläggningen skulle förlora sin skönhet, ej genom vanskötsel utan genom otillfredsställande gravanordningar”. 1941 hade vissa mycket allmänna bestämmelser om gravars utformning fastställts varvid bl.a. inhägnader med staket förbjöds.

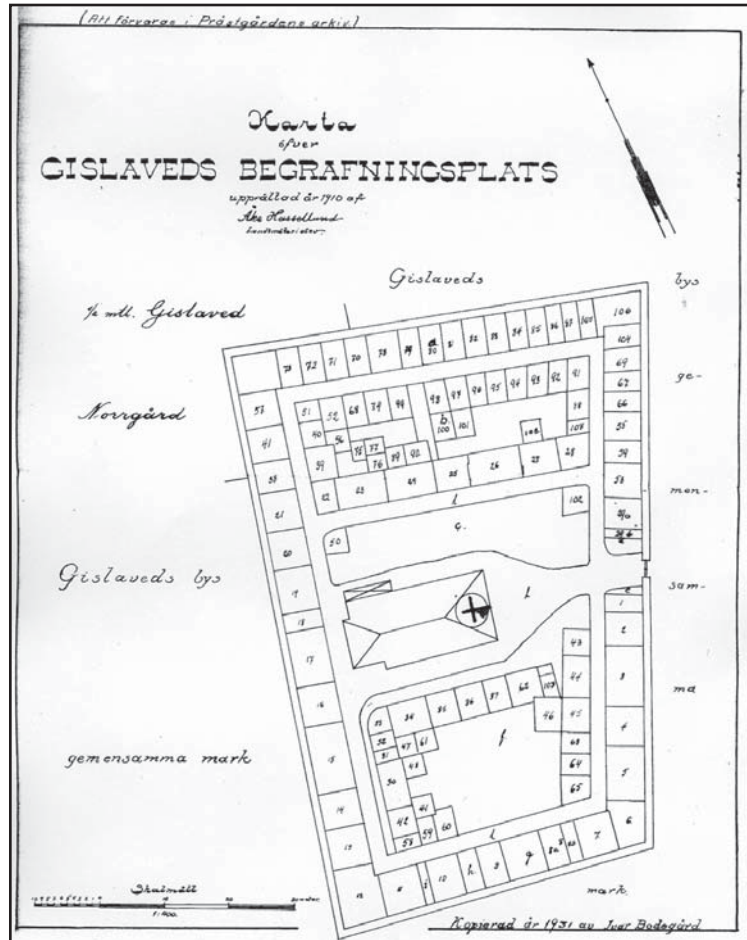
1947 genomfördes den fortsatta utvidgningen i väster fram till kvarterets södra gräns. Projektör denna gång var trädgårdsarkitekt Hugo Lindqvist, Borås. Gravkvarteren utfördes helt i gräs med häckar som både skulle bilda slutna gårdar och tjäna som fond för stenarna. Grusgravar med inramning ville arkitekten helst undvika, eventuellt kunde de samlas i vissa avdelningar, vilket närmast tycks ha blivit fallet. Vidare anlades en urnlund i norra delen av den redan befintliga västra utvidgningen. 1966 uppfördes en förrådsbyggnad ritad av arkitekt Per Rudenstam, Gislaved.

Kyrkogårdens ursprungliga utsträckning inom dåvarande kvarteret Biskopen. Detalj ur karta från omkring 1900 i pastoratets arkiv.

Arkitekt Dag Ribbings förslag till utvidgning från 1934. ATA.

Kyrkogården efter 1906 års utvidgning mot norr. Gravkarta från 1910. Gislaveds pastorats arkiv.

Händelsehistorik

1880

Kyrkogården anläggs. (Gislaveds pastorats arkiv)

1906

Utvidgning åt norr i samband med kapellbygge. A J Magnusson. (Gislaveds pastorats arkiv)

1912

Plantering och ”renovering” av träd på kyrkogården. (Gislaveds pastorats arkiv)

1935 – 36

Utvidgning åt norr och delvis åt väster. Arkitekt Dag Ribbing, Kooperativa förbundets arkitektkontor, Stockholm. (Gislaveds pastorats arkiv; JLM; JLST)

Gränsen mellan 1947 års utvidgning och den ursprungliga kyrkogården.

1947

Fortsatt utvidgning åt sydväst och anläggande av urnlund i nordväst. Trädgårdsarkitekt Hugo Lindqvist, Borås. (Gislaveds pastorats arkiv; JLST)

1966

Ekonomibyggnad. Arkitekt Per Rudenstam, Gislaved. (JLST)

Flygfotografi från 1939 som visar den nyligen utvidgade kyrkogården. JLM.

Beskrivning av kyrkogården idag

Huvudingången i öster med röd marksten av betong.

Allmän karaktär

Gislaveds kyrkogård är utvidgad i två omgångar sedan anläggandet 1880. Den andra utvidgningen från 1935 – 47 är den enda som är tydligt avskild längs norra och västra sidan av den utsträckning kyrkogården fick 1906. Terrängen sluttar svagt åt nordost. Kyrkogårdens gamla del är uppdelad i två stora kvarter, A söder om kyrkan och B norr om kyrkan. Själva kyrkan är orienterad mot väster. 1935 års utvidgning längs norra sidan och kring nordöstra hörnet utgör kvarter C medan dess västra del är kvarter H och infattar urngravskvarteret U. Söderut från detta ligger i tur och ordning kvarter J, AB och AN, det sistnämnda från 1947. Mellan kvarter C och H står, inbyggt i kyrkogårdsmuren ett förråd.

Omgärdning

Gamla delen omges av kallmurar från 1880 och 1906 av marksten, ca 0,5 – 1,5 meter hög och knappt 1 meter bred. På krönet växer mossa. Kring övriga kyrkogården löper en kallmurad skalmur av kilad och grovt tuktad gråsten, 0,5 till närmare 2 meter hög i sydöstra hörnets utsida och drygt 0,5 meter bred. På krönet växer mossa och feta växter.

Ingångar

Kyrkogårdens huvudingång är i öster, mitt för kyrkporten. Denna flankeras av toppiga granitstolpar från 1880 eller 1906 med fasade hörn. Grindparet är avhängt. Nya delen av kyrkogården har tre ingångar, från söder, väster och norr. Dessa har fyrkantigt tuktade granitstolpar, alla utom de i väster med smideskors på krönen. Ingången från Kyrkparken i söder är den enda där grindparet inte är avhängt. Det är utfört i smide med korsdekor av spjälor.

Vegetation

Kyrkogårdens gamla del omges av en till stor del ursprunglig trädkrans längs sina murar, planterad 1880 respektive 1912. Denna består av storväxta almar och lönnar. Längs norra muren är en nyplanterad rad av lönnar samt några äldre, glesa cypresser. En rad av almar från 1935 växer längs nya delens norra och östra sida. Längs västra sidan av 1947 års utvidgning växer en rad med oxlar från tiden för anläggandet. Två almar flankerar södra ingången. Vidare växer två gamla almar norr om kyrkan – en rest av kyrkogårdens ursprungliga utsträckning innan 1906 års utvidgning – och en stor blodbok präglar den västra delen av 1935 års utvidgning.

Södra ingången med stramt grindparti från 1947.

Gångsystem

Kyrkogårdens olika delar binds samman av rätvinkligt utlagda grusgångar som även definierar gravkvarteren. Genom kvarter H är en kraftigt böjd gång som ger kvarter U sin halvrunda form. Huvudgångarna från ingångarna i norr och väster fram till kyrkan är asfalterade. Hela ytan kring kyrkan är asfalterad. Mellan kyrkporten och östra ingången är marken belagd med gatsten.

Gravvårdstyper

Kyrkogården kan uppvisa gravkonst från 1800-talets slut fram till idag. Från de första decennierna finns flera resliga gravvårdar av granit i form av bl.a. obelisker och bautastenar, sin tids statusmarkörer efter döden. Under mellankrigstiden fick stenarna en annan form, låg och bred. Ofta gavs de klassiserande drag med tempelgavel och kolonner. En stor del av gravarna från förra sekelskiftet och tiden fram till 1950 har haft grusbädd och häckinramning, av vilket idag inget kvarstår. Flera typer var samkomponerade med stenramen via flyglar och dylikt, varför de idag företer ett stympat intryck sedan ramen avlägsnats. Vid sidan av dessa som regel enskilda gravar finns allmänna linjens enkla små vårdar, som sällan överstiger en halv meter i höjd eller är små liggande stenar. Under efterkrigstiden blev vårdarna enklare i sina former samt mer uniforma. Detta gravskick kan betraktas som ett uttryck för ståndssamhällets slutliga utjämnning. I viss utsträckning har stora påkostade vårdar beställts ända in i vår tid för att visa på samhällelig status. Titlar förekommer ännu i viss utsträckning på stenar.

Ekonomibyggnad

Förrådet från 1966 har en kvadratisk plan med betongsockel. Vägarna är klädda med mörkstruken lockpanel och har upptill en rad med ospröjsade, liggande fönster, mellan vilka skjuter fram konsoler som bär ränndalar av trä. Byggnadens tälttak bär bandtäckning av kopparplåt.

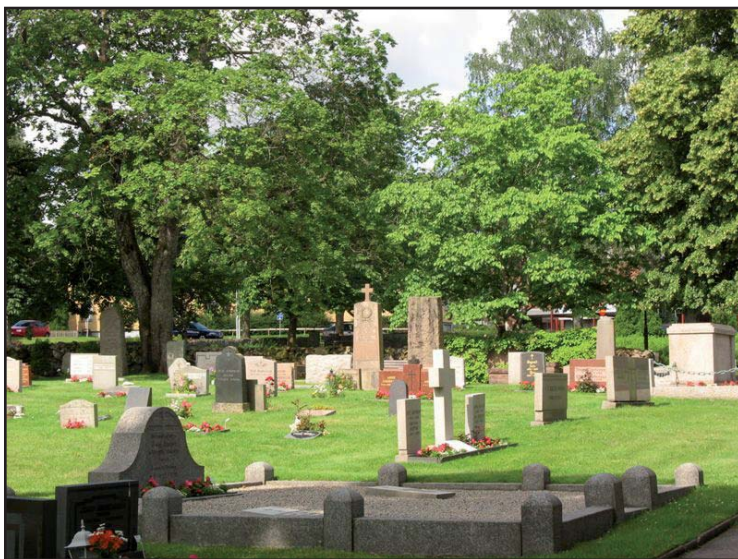

Kyrkogården har ett brett bestånd av gravvårdstyper med hänsyn till såväl ålder som storlek.

Förrådsbyggnad ritad 1966 av arkitekt Per Rudenstam.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A

Allmän karaktär

Kvarter A består av ett närmast rektangulärt kvarter söder om kyrkan och en rad med gravar längs med kyrkogårdsmurens sidor. Längs gångarna och muren är enskilda gravar med vårderna vända mot gången, vanligen familjegravar. Vi kan misstänka att kvarterets inre med nord-sydliga gravrader och vårdar vända mot öster ursprungligen har varit avsedd som allmän linje.

Gravårdstyper

Kvarteret har ett blandat vårdbestånd som spänner från 1896 till idag. Längs med kyrkogårdsmurarna och längs gångarna samt vända mot dessa är i det stora kvarteret en stor andel gamla familjegravar, med rikt varierad utformning. Ursprungligen har alla haft grusbädd med inramning, idag återstår endast tio gravar med detta. Mest anslående är Mårtenssonska graven från 1947 som kan sägas vara karaktärsskapande. Denna utgörs av en stenram i ljus granit med pollare och kopparkätting samt vid huvudändan ett stort granitaltare. Ytan är belagd med oregelbundna granitplattor. Andra ovanliga gravarrangemang återfinns kring Adalgrens respektive disponent Petterssons familjegrav. Den förra med granitbalustrad, den senare från 1933 med kalkstensmurar. Invid koret är en sammanhängande rad av grusgravar från ca 1900, två av dem med smidesstaket och en med pollare och kätting. Inom en av gravarna ligger havsnäckor, en vanlig gravdekoration kring förra sekelskiftet, främst på västkusten. De äldsta vårdarna är högresta bautastenar, kors och obelisker i granit, i vissa fall omkring två meter. Ytan inne i kvarte-

Den Mårtenssonska familjegraven är i högsta grad karaktärsskapande...

...liksom dessa familjegravar med stenbalustrad respektive kalkstensmurar.

ret präglas av låga och relativt enkla vårdar från tidigt 1900-tal till idag. Några av de äldsta från omkring 1910 skulle kunna vara rester av en allmän linje. De är småskaliga versioner av familjegravarnas monument respektive små liggande stenar. I övrigt är vårdarna från efterkrigstiden och vår tid. I och vid muren i sydväst finns några borttagna äldre vårdar, bl.a. ett gjutjärnskors. Titlar förekommer på vårdar från alla epoker i hela kvarteret. Vanligast är det dock bland de något äldre vårdarna och företrädesvis inom de gamla enskilda gravarna. Här finns handlande, hemmansägare, byggmästare, kyrkovaktmästare, trotjänare, banmästare, järnhandlare, löjtnant, fabrikkör, disponent, gästgivare, fanjunkare, postmästare, provinsialläkare, distriktsveterinär.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter A har trots senare tiders förändringar kvar en tydlig struktur med familjegravar längs kyrkogårdsmur och gångar samt i kvarterets inre en yta som idag präglas av låga sentida vårdar, men som ursprungligen kan ha varit allmän linje. Grusbäddar och inramningar har borttagits från större delen av familjegravarna, vilket lett till en utslätning av karaktären. Därmed ligger det kulturhistoriska värdet främst i enstaka och grupper av gravar. Omgärdade grusgravar bildar en nästan helt sammanhängande rad längs kyrkogårdsmuren i väster, förmedlande en god bild av gravkulturen under 1900-talets första decennier. Inramningarna är rikt varierade, från smidesstaket till stenkonstruktioner. Vidare finns några enstaka grusgravar i nordost vid kyrkporten. Karaktärsskapande på egen hand är den stora Mårtenssonska gravan. Denna grav ger tillsammans med de vanligen högresta stenarna från förra sekelskiftet ett historiskt djup och en viss dynamik åt kvarteret. Vårdar med titlar speglar Gislaved som stations- och industrisamhälle. Av särskilt intresse är ett gjutjärnskors som representerar den första industriella gravvårdsproduktionen, knuten till bygdens järnbruk.

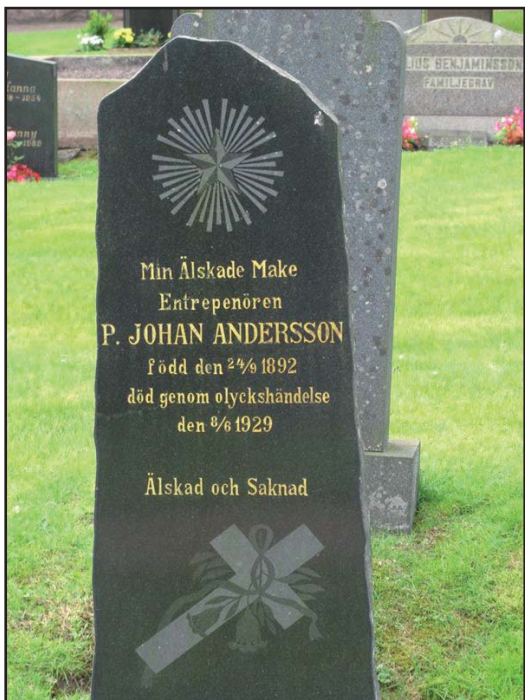
Tidstypisk 1940-talsvård över en banmästare, svart granit, låg profil och förenklad dekor.

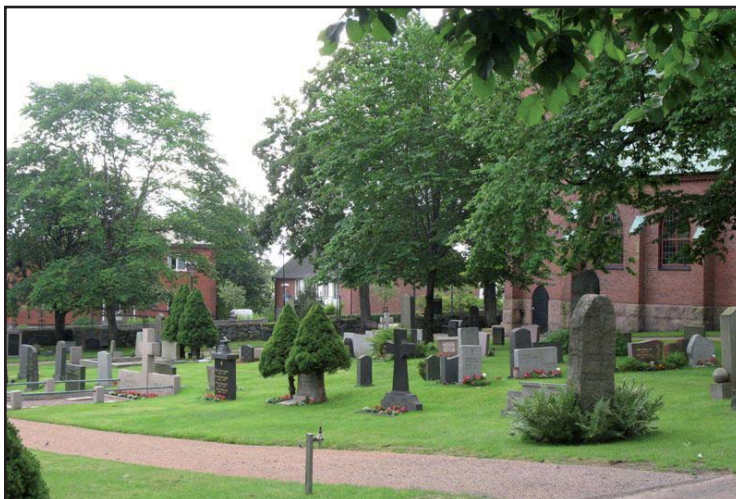
Småskalig vård från 1911 över en trotjänare, kanske en rest av allmänna linjen.

Gamla familjegravar längs kyrkogårdsmuren, vilka tidigare haft grusbädd.

Informativ bautasten från 1929.

Kvarter B från nordväst.

Kvarter B

Allmän karaktär

Kvarter B består av ett rektangulärt kvarter med öst-västliga – och längst i väster i nord-sydliga – rader samt gravrader längs kyrkogårdsmurarna och kyrkan. Vårdarna är som regel vända mot gångarna. En stor del av gravarna är familjegravar. Terrängen sluttar svagt åt nordost.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet spänner från 1892 till idag. Här finns såväl ett stort inslag av påkostade monument som stenar med låg profil. Ursprungligen har alla de gamla familjegravarna haft grusbädd med stenram, men av dessa kvarstår endast fyra intakta. En ovanlig inramning har en köpmannagrav från 1929 med en rundstav i koppar mellan granitpollare. Flera av de äldsta stenarna i form av bautastenar, obelisker och dylikt har en kraftig resning, i ett fall närmare tre meter. Dessa är resta över bl.a. stationsinspektör, apotekare, bankdirektör, handlande. Som en kontrast mot detta finns några små stenar från samma tid i kvarterets mitt, en med titeln brevbärare. En anslående syn på andra ledden är den stora polerade granithäl-len från 1929 över en provinsialläkare. Ovanlig är en 1700-talsinspirerad kalkstenshäll från 1935 över en landsfiskal, ett uttryck för den tillbakablickande gravkonsten vid denna tid. Vid huvudänden reser sig över dottern ett smideskors från 1927 i samma anda. Bland titlar på vårdar i kvarteret märks förutom ovannämnda: köpman, fjärdingsman, kopparslagare, hammarsmed, hemmansägare, bruksdisponent, glasfabrikant, fanjunkare, bankkamrer, medicine doktor, urmakare, entreprenör, kyrkovärd, bryggmästare, stationskarl (med SJ:s vapen på stenen).

Två bevarade grusgravar.

Kultuhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter B är ett utpräglat köpegravskvarter från förra sekelskiftet med en stor andel bevarade gamla familjegravar, vars vårdar präglar intrycket. Karaktären är dock försvagad till följd av borttagande av grusbäddar och stenramar. De fyra grusgravar som kvarstår har ett värde genom det de berättar om ett tidigare förhärskande gravskick. I övrigt är det kulturhistoriska värdet främst knutet till det äldre vårdbestånd som genom sin ålder och utformning ger ett historiskt djup och en dynamik åt kvarteret. Titlarna berättar om framstående personer och yrkesroller i stations- och industrisamhället Gislaved under 1800-talets slut och 1900-talets förra hälft.

1700-talsinspirerad gravhäll och smideskors från omkring 1930.

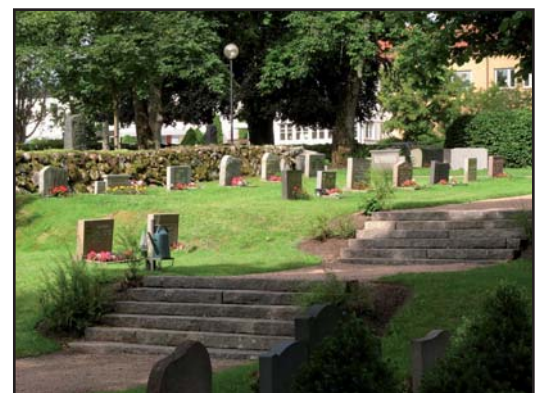
Kvarter C

Allmän karaktär

Kvarter C utgör ytan norr och nordost om kvarter B. Dess västra hälft är terrasserad i två steg med förbindande granittrappor i grusgången. Gravarna står i öst-västliga rader med vårdarna vända mot den genomgående gången. Ett undantag är östra änden där gravarna ligger i var sin nord-sydlig rad på ömse sidor om en avslutande gång.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna har genomgående en låg profil och är av den typ som blev vanlig under 1940-talet, bredare än hög. De härrör från 1940-talet till idag. Formspråket är övervägande stramt. Ljus granit är vanligaste materialet, även om svart förekommer bland de äldre. Familjegravar har anlagts fram till omkring 1950 och de flesta av

Kvarter C från den övre terrassen i väster.

Äldre familjegravar i C som ursprungligen haft grusbädd.

dessa har haft grusbädd med häckinramning. Vid gången i öster är på var sida en rad med hällar av granit från främst omkring 1950, flera med bokstäver och årtal av koppar. Bruket att använda titel på stenen är ovanligt efter 1950. Bland titlarna finns kakelugnsmakare, bankdirektör, frisörmästare, verkmästare, ingenjör, bagarmästare, boktryckare, trävaruhandlare, målarmästare.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter C har en stram uppbyggnad från 1935 med terrasseringar och vårdar med låg profil samt hällar. En tidigare mer utvecklad formgivning med häckinramade familjegravar finns idag föga spår av, varför intrycket snarast är det av ett typiskt efterkrigstida gravkvarter. Det kulturhistoriska värdet ligger i den övergripande gestaltningen och enstaka vårdar med titel, vilka berättar om Gislaveds 1900-talshistoria som industriort.

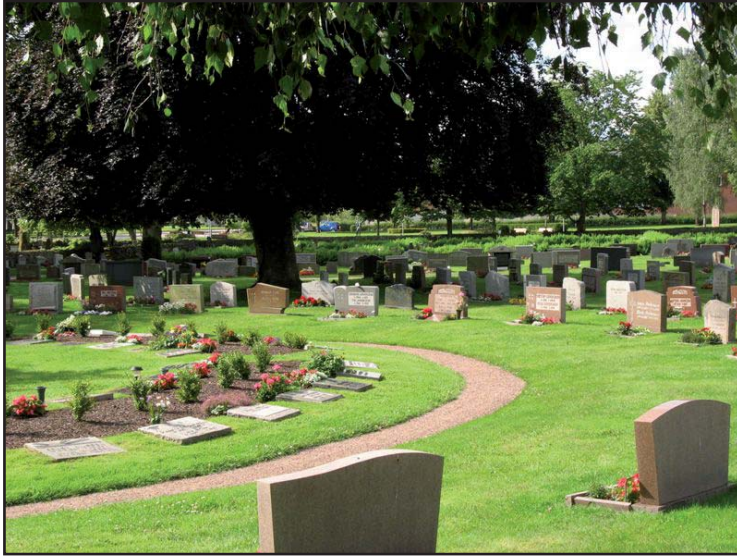
Kvarter H, U, J och AB

Allmän karaktär

Kvarter H utgörs av en stor gräsyta med rader av kistgravar, rundade efter det mitt i kvarteret placerade, halvrunda urngravskvarteret U, och den svängda anslutningsgången till detta från söder. Härigenom bildas en S-form. Vårdarna är vända mot gången som leder till kvarter U och omsluter detsamma. Längs den raka huvudgången i söder en rad med gravar, vända mot denna. En motsvarande rad finns på gångens andra sida i kvarter J. Detta kvarter består av raka öst-väsliga gravrader och några gravar vid kyrkogårdsmuren i öster. Samma karaktär har kvarter AB. Urngravarna i U ligger i tre hästskoformade rader kantade av rabatter.

Kvarter J och AB.

Kistgravskvarteret H omsluter urngravskvarteret U.

Gravårdstyper

Gravvårdsbeståndet på kistgravar härrör från 1934 till idag, med tyngdpunkt på 60- och 70-talen. Genomgående har stenarna den för tiden vanliga låga profilen och rektangulära formen. Formspråket är genomgående stramt och ljus granit är vanligaste materialet. De äldsta stenarna återfinns vid kyrkogårdsmuren i öster och i de båda rader som är vända mot den öst-västliga huvudgången. En viss del av dessa är familjegravar och några har tydligen haft grusbädd och ram. Ett fåtal gravstenar har en mer individuell utformning, bl.a. en vård från 1939 med porträttmedaljonger i brons och en klassiserande kalkstensvård från 1941. Vårdarna på urngravarna i kvarter U utgörs av små liggande strama stenar från 1951 till idag, huvudsakligen från 1970-talet. Liksom hos kistgravstenarna finns många med text och årtal i koppar. Områdets yngsta vårdar är urngravar från vår tid längs västra kyrkogårdsmuren med såväl resta stenar som små liggande naturstenar med rundad form. Titlar förekommer företrädesvis på de äldre vårdarna och är i övrigt ovanligt: provinsialläkare, byggmästare, galoschmästare, kamrer, fabrikör, doktor, kronojägare, bagarmästare, verkmästare, lantbrukare. Två vårdar är resta på 1940-talet över letter som anlänt till Sverige vid krigsslutet.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Den västra delen av 1935 års utvidgning har genom sitt vårdbestånd en efterkrigstida karaktär, vanlig på svenska kyrkogårdar. Gravstenarnas enhetligt låga profil återspeglar ständsamhällets utjämning. Det kulturhistoriska värdet ligger i de övergripande strukturerna. Kvarter H har en för mellankrigstiden ovanligt modern asymmetrisk planering med rundade former. Inneslutet i H ligger ett halvrunt urnkvarter från 1947 med enhetliga små liggande stenar. Enstaka

Individuellt utformad äldre vård på familjegrav.

Enkla små stenar på urngravar.

vårdar inom området har också ett värde. Bland de äldre vårdarna finns några med titel, vilka berättar om Gislaveds 1900-talshistoria, några har också rent konstnärliga kvaliteter. Stämningsskapande för kvarteren är en stor blodbok.

Kvarter AN från sydväst.

Kvarter AN

Allmän karaktär

Kvarter AN från 1947 består av två jämnstora kvarter med gravar i nord-sydliga rader längs rygghäckar. Gravrader ligger även längs kyrkogårdsmurarna och längs norra sidan av gången i söder, även denna med rygghäck. En häck avgränsar kvarteret mot norr, varigenom avlänga slutna rum bildas. En betydande del av gravarna är familjegravar, de flesta ligger längs gångarna. I sydväst växer en stor gammal björk.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet är från 1949 till idag, med tyngdpunkt på 1950- och 60-talen. Gravstenarna har den vanliga rektangulära formen med låg profil. Formspråket är stramt men varierat och ljus granit det mest brukade materialet. Vissa vårdar har en något annorlunda, mer påkostad utformning, som en stor häll från 1969 med kopparringar i hörnen. Titel förekommer på många vårdar men är inte regel. I kvarteret återfinns: kyrkoherde, fabrikö, trädgårdsmästare, köpman, tandläkare, byggmästare, konditor, disponent, murarmästare, kyrkvaktmästare, rälsbussförare, kantor.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter AN har en stram karaktär från 1947 med raka rader av låga vårdar längs rygghäckar som bildar mindre rum. Detta efterkrigs-tida kyrkogårdsideal är en vanlig företeelse på svenska kyrkogårdar. Ett värde finns dock i de övergripande strukturerna och enstaka vårdar med titel (vilket förmedlar lokal- och personhistoria) eller konstnärliga kvaliteter.

Häckar bildar mindre rum i kvarter AN.

Vy mot kyrkogården från Kyrkparken.

Kulturhistorisk karakterisering av kyrkogården som helhet

Gislaveds kyrkogård ligger på en höjd mitt i samhället vid den gamla marknadsplatsen som nu är park. Kyrkogården är anlagd 1880 och utvidgad vid ett flertal tillfällen. Första utvidgningen skedde åt norr 1906. Den ursprungliga utsträckningen åt detta håll markeras nu endast av två almar ur den gamla trädkransen. 1935 utvidgades kyrkogården ytterligare åt norr, samt delvis åt väster och senast 1947, varvid den västra utökningen fullbordades. Den gamla delen från 1880 – 1906 har kvar sina kallmurar och sin trädkrans, vilket gör den till en avgränsad enhet, med drag av traditionell landsortskyrkogård. De övriga delarna omges likaså av kallmurar och delvis av trädtrader, vilket gör att kyrkogården ändå upplevs som en helhet. Grus- och asfaltgångar binder samman de olika partierna.

Grusgravar på kyrkogårdens gamla del.

Kyrkogårdens gamla del med kyrkan i mitten består av två stora kvarter på var sida om denna, A i söder och B i norr. Den ursprungliga karaktären har försvagats genom borttagning av flertalet grusbäddar och gravramar. Vi kan dock ännu avläsa strukturerna och en stor del av det äldre vårdbeståndet står kvar. De gamla, ofta högresta, stenarna står för historiskt djup och ger ett dynamiskt intryck. Stora familjegravar är placerade längs med gångarna och kyrkogårdsmurarna, de mest synliga lägena med hög status. Kvarter A:s inre präglas idag av låga sentida vårdar. 14 gravar har kvar sina grusbäddar med inramning, även om de är något spridda så utgör de ett karaktärsskapande inslag. En koncentration finns längs västra kyrkogårdsmuren med rikt varierade inhägnader, från smidesstaket till stenkonstruktioner. Denna gravrad ger en sammanhållen bild av kyrkogårdens ursprungliga karaktär. Enstaka gravar har i storlek och form en rent individuell prägel och betyder mycket för intrycket av det enskilda kvarteret.

Mårtenssonska gravan.

1935 års utvidgning i nord och nordväst, kvarter C, H, J och AB, projekterades av arkitekt Dag Ribbing vid Kooperativa förbundets arkitektkontor. KF ägde den för Gislaved så betydelsefulla gummi-fabriken och svarade genom Ribbing för flera offentliga byggnader i samhället. C har en tidstypisk stram uppbyggnad med terrasser-ringar. Den ursprungliga ambitionen med olika grupperingar av gravvårdstyper och gravarrangemang blev dock aldrig fullt förverkligad och har delvis även utslätats genom borttagning av grusbäddar och häckramar. Kvarter H har en för tiden ovanligt modern, asymmetrisk uppbyggnad med rundade gravlinjer kring ett centralt urngravskvarter, som tog form först 1947. En stor blodbok är ett stämningsskapande inslag. Stramare i sin form är kvarteret från 1947, AN, med rygghäckskantade gravrader, en typisk efterkrigstida karaktär som är vanlig på landets kyrkogårdar. Vårdbeståndet

inom dessa kvarter är tidstypiskt homogent med låg profil och strama former, vilket kan sägas reflektera ståndsutjämningen inom samhället. Det kulturhistoriska värdet inom kvarteren är främst knutet till de övergripande strukturerna och enstaka vårdar med titel eller konstnärlig kvalitet.

Inom hela kyrkogården förekommer vårdar med titel. Genom dessa förmedlas en bild av Gislaveds framväxt som stations- och industrisamhälle. Kyrkogårdar rymmer information om personer, gårdsnamn och försvunna yrken. På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdar från olika tider finns representerade.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Kyrkogårdens ursprungliga del utgör en genom murar och trädkrans väl avgränsad enhet.
- Kallmurar, grindstolpar, smidesgrindar, grusgångar och trädrader är viktiga delar av kyrkogårdens gestaltning.
- Vårdar äldre än 1940 eller med titel bör bevaras på plats, inklusive eventuell grusbädd och inhägnad. Gjutjärnskorset skall finnas med på kyrkans inventarieförteckning.
- Strukturerna inom de nyare delarna med böjda gravlinjer och rumsskapande häckar.

Referenser

Arkiv

Gislaveds pastorats arkiv.

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)

Tryckta källor

Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Gislaveds kommun.
Jönköpings läns museum 1981.

Ny Smålandsbeskrifning. Västbo härad. Växjö 1909.

Rogberg, Samuel. Historisk beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.

Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala 2003.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm 1931.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla 1957.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 336/05
 Beställare: Växjö stift
 Fastighetsägare: Gislaveds kyrkliga samfällighet
 Rapportansvarig: Robin Gullbrandsson
 Foto: Robin Gullbrandsson
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Gislaveds kommun
 Socken: Båraryds socken
 Fastighetsbeteckning: Gislaved Kyrkan
 Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Gislaved 6D 1c 1992

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv